

költők dicséretére való gyönyörű mondatokat; például: „a hasonlat fehér nyakán vércsik csordul nyakékként”. Képi nyelv ez, anyanyelvünk érzékletességével élő, de nemcsak a választékosságban jeles, mint általában a népi írók nagyjainak írásai, hanem sokkal inkább abban — s ez a fő erénye —, ahogy a legegyszerűbb szavak mélységét tömören, de rendkívüli intenzitással föltárja. Amikor Anya a kitelepítési végzéssel megjelent a szobában „valami éktelenül súlyos papirost tartott a kezében: egészen belegörcbült”. Vagy Apa szeretőjének látogatásakor: „Fancsikó és Pinta föl-ravatalozta az anyámat. A csengetésre Fancsikó berúgta a csöndet az ágy alá. Anyám az ágyon. (...) Keresztként feszültem az ajtókeretben. A nő átlebbent rajtam. (...) Ekkor egy pillanatig (mely alatt fölordíthat az ember fia: Istenem, miért hagytál el engem?), egy ráncos pillanatig *értelmetlen* keresztként feszültem fölfelé és oldalvást. (...) Fancsikó (...) anyám kedves mondatait gyűjtötte össze a szobában, mindenhonnan előhúzgálta őket, a padló réseiből, az ágy alól, az *ágyból*, a csillárról...” Nem idézek tovább, jobb, ha a kedves olvasó kézbe veszi a könyvet, s maga gyönyörködik a teljes anyagban; ismétlem, nem a föl-föltündöklő szóritkaságokban, hanem abban a nyelvben, melyen itt és most beszélünk, gondolkodunk. Esterházy nyelve őrzi nyelvünk képi, érzéki hagyományait, egyúttal újjá is teremti őket. Nem extenzíven, hanem intellektuális intenzitással épít néha játékos, máskor (vagy éppen ugyanakkor) drámai képeket a legegyszerűbb szavakból. Ezek a képek úgy foglalnak magukba ősi mítoszokat, hogy egyúttal beléjük fér a két szülője szeretetlenségére feszített mai kisfiú legendája, Anya örökös megcsalatottságának mártíriuma, a gyöngéd képzelet fájdalmas szimbóluma, a butuskán bölcs Fancsikó, aki „egyszerre tud szeretni és látni”.

Abban a bizonyos „bezzeg az én időmben” — nyolc-tíz éve — a szerkesztők nem nézték jó szemmel, ha egy kezdő a Fancsikó és Pintához hasonló kísérleti művel állított be hozzájuk. A kísérlet jobbára a „szent öregek” előjoga volt. Nemzedékem formabontással kísérletező tagjai jobbára elvéreztek, némely bölcsebbek viszont azt találták ki, hogy előbb valamilyen úton-módon írónak, vagy legalább fiatal írónak nyilvánítatják magukat, s majd *utána* foglalkoznak irodalommal. Nem csoda, hogy öregedni kezdtünk... időnap előtt...

Pár hónapja éppen ezeken a lapokon örültem nyilvánosan Balázs József jelentkezésének. Esterházy Péter más típus, mást lát a világból mint a *Magyarok* szerzője. Nem akarok nemzedéket csinálni belőlük (mondjuk hozzájuk csapva még, mintegy példálódzva, Hajnóczy Pétert, vagy Temesi Ferencet), ehhez hiányoznak a feltételek. Most Esterházynak örülök: végre egy fiatal! (*Magvető, 1976.*)

CSZAKÓ GÁBOR

„...nem vagyok elégedett”

CSAPLÁR VILMOS : VÁSÁRLÓINK FIGYELMÉBE AJÁNLJUK
A ZAPOROZSEC 968-AS TÍPUSÚ GÉPKOCSIT

Fiatal prózaíróink jelentékeny része köztudottan rosszkedvű. Csaplár Vilmost — legújabb kötete alapján — közöttük is igen előkelő hely illeti meg. A szerző negyedik könyvében nyomasztó, olykor vigasztalanul komor hangulatú írások sorjázanak — elgondolkodtató egyhangúsággal. Az elbeszélésekből kibontakozó világot súlyos konfliktusok jellemzik — a sivár életek reménytelen vergődését többnyire az erőszak változatainak rettenete kíséri. Az ábrázolt kietlenség méretei és arányai

egyaránt megdöbentöek — okok és eredmények szigorú vizsgálatára utasítanak. Az író lényeges kérdéseket feszeget — végtelenen általánosított feleletei e művek tanulságainak és önnön tapasztalatainknak szembesítésére köteleznek. Mert a rosszkedvben fogant mű is lehet szépre, jóra és igazra ösztönző, ha az író meg szenvedett eszmék vezetik, ha föl tudja mutatni az emberben rejlő megváltó erőket. De a partalan, homogén elégedetlenség, az ellenpólus nélküli negáció csupán terméketlen szenvedés lehet, amely nagyhangú nonkonformizmusában is a leglaposabb konformizmus biztos melegágya.

A kötet esszé szerű bevezető írása direkterben is megfogalmazza az írói magatartás és szemlélet lényeges vonásait. (*Válaszlevél egy Algériába utazó mérnöknek*). E bevezetés — a helyzet és szándék tisztázásának ígéretével — a kötet többi írásának alaptónusát, gondolkodásmódját is meghatározza. Részletesebben ezért foglalkozunk vele. A levél az idősebb és fiatalabb generáció életérzésének, magatartásának különbségeit és azonosságait próbálja ütköztetni — egyetemes tanulságokat kereső, filozofálgató fejtegetésekkel fűszerezve a kiragadott példák alapján fölállított modellt. Az eredmény végtelenül szomorú. A megbecsült, már-már fényűző életmódú, öregedő mérnök életét egy Bergman-film hősére emlékeztető szorongás hatja át: „Egy harmadik világháború ügyis elkerülhetetlen.” A pusztulás „elkerülhetetlenségének” bizonyosságában a mérnök mégis töretlenül folytatja alkotómunkáját, noha tudja, hogy minden építő cselekvés eleve reménytelen. Csaplár szerint „ez a kettősség ma már talán a világ minden civilizált emberének gondolkodásmódjából és cselekedeteiből kimutatható”. Ez az általánosítás egyszerűen hamis: szerves része annak az aránytévésztsének, mely a kötet egyéb írásait is jellemzi. A „világ minden civilizált emberét” Csaplár nagyvonalúan azonosítja a heroikus pesszimizmus elvének megszállott követőivel. Ez bizony tarthatatlan, meggondolatlan állítás. Az író látszólag elítéli a kispolgári vonásokat, bírálata azonban főleg a felszínre, a környezet, az életmód, a megrögződött szokások iróniával szelídített kritikájára szorítkozik. A lényegben egyetértünk, hiszen ez „tette lehetővé, hogy a legelkeseredettebb, legellenségesebb hangú beszélgetéseink, vitáink után is újra találkozzunk”.

Az ifjúság körében az író szerint még riasztóbb a helyzet: életük, eszmélkedésük „szinte már ezzel a kettősséggel kezdődött”. Így alakul ki az összkép és a belőle fakadó feladat: sürgősen tenni kell valamit, mert egy megbomlott értékrendű, pusztulás szélén tántorgó világban élünk. A szerző kérdéseit a logikusan várható következmények ihletik: „Vajon meddig lehet együttélni ezzel a kettősséggel szétszakadás nélkül? Nem fenyeget-e máris az a veszély, hogy »az igazságok kiismerhetetlenségén« földühödve és kétségbeesve, egy végső mozdulattal ki-ki más és más, régi, új és ezután születendő elmélet hívévé szegődik?”

Az író rögzítette kép — véleményünk szerint — művésziileg sem hiteles. Nemzedékek egészét megítélő, súlyosan pesszimizista tételét az író a mérnök kispolgári eszméivel s egy házibuli borgőzös társaságának dilettáns fecsegéseivel szemlélteti. Szituáció és végkövetkeztetés bántó feszültséget rejt. Ellentmondásos az írói magatartás is. E folyamat *feltételezett* realitása esetén a mély elemzésen alapuló, az értékeket védelmező megoldás, a kiút keresése: etikai követelmény. A tendencia pusztán leírása, a tükörtartás egyszerű gesztusa a kívülről állás kényelmes, bár erkölcsileg nem túlzottan magasrendű nézőpontját sejteti. A válasz elmaradása e folyamat végzettségét sugallhatja. Csaplár — az írás nyújtotta lehetőségekkel — a személyiség elveszített harmóniájának, biztonságérzetének visszaszerzéséért próbál küzdeni. Meggyőződésünk azonban, hogy az általános tudathasadás folyamata — oly módon és mértékben, mint a szerző véli — nem létezik, illetve többnyire csak azon körökben lehetséges föl, amilyenek a levélben is szerepelnek. De akkor értéke, jelentősége — enyhén szólva — kétséges. A kötetet intonáló levél így nem emelkedik föl a közérdekűség szintjére: privát ügy marad.

Aránytévésztsének tartjuk a *Találkozás egy kutyával és egy macskával* című elbeszélés végső konzekvenciáit is. A hónapvégnél megalázott, esendő antihős az erőszak változatainak, az emberiesség végtelen hiányának folyamatos élménye révén

Franz Kafka-i végkövetkeztetésre jut: mindenki „örvezető”, az emberi természetben — bármely pillanatban elszabaduló — szadista ösztönök rejlenek. Az emberi ártatlanság arctalan erőknék van — tehetetlen játékszerként, a cselekvés legkisebbi esélye nélkül — szüntelen kiszolgáltatva. Az egyedüli hiteles magatartás így valóban csak ez lehet: „... gyöngye vagyok és erősíteni kell magam, hogy *mindent kibírjak*. (...) És ha elég kitartó és óvatos leszek, marad majd valami kis terület, amiben mozoghatok. És ez az én *szabadságom*.” A dinamikus cselekmény kíméletlen logikája szerint a kisszerű hős életében indokoltnak tűnik a tébolyhoz közelítő konzekvencia és az ennek adekvát magatartás. Közhely, hogy az egyedi — az irodalmi alkotásban — általánosabb tendenciákat is megelevenít. Az örvezetőkből, állat-emberekből álló világ kiúttalanságot tükröző képét igen erős túlzásnak, a valóságos arányokat eltorzító hiperbolának érezzük.

Nem törekedtünk a kötet valamennyi elbeszélésének bemutatására. De a kiragadott példákban is világosan láthatjuk, hogy a beérkezés küszöbén álló fiatal író indokolatlan végletességgel ítéli meg a társadalmat, az embert. Talán divatból. Talán azért, mert a pusztá tagadás mindig könnyebb és egyszerűbb, mint a valóságos gondok megoldására, emberi tisztaságra és helytállásra ösztönző írói program és magatartás.

Kiforrrott, biztos íráskészség jellemzi a kötetet. A szuggesztív, erőteljesen képiesítő, markáns stílus finom árnyalatokat is hűen jelenít meg. A felsorolások és szóhalmozások az atmoszférateremtés próbált eszközei. Az összetettségük ellenére dinamikus mondatok pergővé, feszessé teszik a dikciót. A kötet formai erőnei kétségtelen tehetségre vallanak. Ez a tehetség azonban jóval többre hivatott. (*Magvető, 1975.*)

BALOGH ERNŐ

Bereczky László: Okulásul fiamnak

Nevetséges-e önmagában egy kisvárosi gimnázium derék gondnoka? Komikussá válhat-e az, aki az időbeli univerzumot szolgálja? Külön-külön aligha. De ha egyetlen hősben vonjuk össze a képletet, a feszültség két illogikus viszonyt hoz felszínre: ha kivételes képességű hősről van szó, súlyos igazságtalanságot sejtünk, ha viszont kisszerű a figura, menthetetlenül kész a komikus szituáció. Tragikum és komikum — ilyen értelemben — mindössze a feszültség, az aránytalanság különböző előjelű változatai. A megjelenítés esztétikai lehetőségei kétségtelenül egyenértékűek. Bereczky László kisregényét olvasva úgy tűnik fel, mindez akkor is igaz, ha elsőköteles prózaírónk jóvoltából hovatovább elszokunk az ironikus-szatirikus hangvételtől, az áttételesség nem parabolikusan kanonizált formáitól.

Szucsányi Zoltán, a kisváros nagyrabecsült pedellusának fia, nagy kalandok és még nagyobb baklövések után végül elnyeri az áhított társadalmi „pozíciót”: kinevezik a helyi gimnázium gondnokává. (A példakép atya egykori státuszát ugyanis gondnokira változtatták az idők.) A beteljesedett élet méltán tart számot megörökítésre. Szucsányi tollat fog tehát és hű olvasónaplója aranyigazságaival felvértezve megfogalmazza élete történetét, pályája nagy tanulságait. Magasztos közhelyek, ironikus betétek, kacagtató epizódok, megejtő szomorúság, bárgyú örömök színezik ezt a történetet — megannyi remek lehetőség az írói fantázia kiaknázására a burleszk komikumtól a szentimentális vallomásosságig. Szucsányi semmit sem hallgat el, szomorkás őszinteséggel számol be legnagyobb kudarcairól is. Ám őszintesége elárulja róla — s ebben a fülszöveg téves értelmezése láttán sincs okunk kételkedni —,